

≡ הענקת טבעת מן הכלה לחתן ≡ בחופות בצה"ל

סא"ל הרב סלאכי ראבד | ראש ענף הלכה

א | השאלה ההלכתית

ישנן חופות אשר בהן בנוסף לנתינת הטבעת מהחתן לכלה ישנה בקשה של הכלה לתת טבעת לחתן. לעיתים, הכלה אף מבקשת להוסיף כמה מילים עם נתינת הטבעת. מסדרי הקידושין די בכל אתר ואתר, ובכלל זה הרבנים הצבאיים, נדרשים להתייחס לבקשת הכלה, ולקבוע האם הדבר כשר וישר על פי ההלכה, או שמא יש בכך בעייתיות הלכתית, ואז יש להמליץ להימנע מכך, ואולי אף לדרוש מבני הזוג שלא לנהוג כן.

ב | אמירה בקידושין

המשנה הפותחת את מסכת קידושין קובעת שהאישה נקנית בשלוש דרכים: בכסף בשטר ובביאה. ביחס לקניין כסף נאמר בגמרא¹:

"ת"ר: כיצד בכסף? נתן לה כסף או שוה כסף, ואמר לה הרי את מקודשת לי הרי את מאורסת לי הרי את לי לאינתו - הרי זו מקודשת".

אם כן, הבעל נדרש לתת את הכסף לאשתו, ולהוסיף ולומר כי היא מקודשת לו. נחלקו ראשונים האם אמירה זו נדרשת דווקא בקידושי כסף, או שמא גם בדרכי הקידושין האחרות, וכדלהלן.

בברייתא הנ"ל נשאל "בכסף כיצד?", ובמסגרת התשובה לשאלה זו הובאה גם חובת אמירת הבעל. בגמרא להלן בקידושין² ישנה ברייתא מקבילה, ששואלת "בשטר כיצד?". אלא, שבאותה ברייתא אין איזכור לאמירה, ועל כן נראה שהאמירה אכן לא נחוצה בקידושי שטר. ואמנם, הרמב"ם³ כתב:

1. קידושין, דף ה' עמוד א'.

2. דף ט' עמוד א'.

3. אישות, ג' א'-ה'.

"כיצד האשה מתקדשת? אם בכסף הוא מקדש אין פחות מפרוטה כסף או שוה פרוטה; ואמר לה הרי את מקודשת לי, או הרי את מאורסת לי, או הרי את לי לאשה בזה, ונותנן לה בפני עדים ...

ואם קידש בשטר כותב על הנייר או על החרס או על העלה ועל כל דבר שירצה הרי את מקודשת לי או הרי את מאורסת לי וכל כיוצא בדברים אלו, ונותנו לה בפני עדים.

ואם קידש בביאה ואמר לה הרי את מקודשת לי או הרי את מאורסת לי או הרי את לי לאשה בבעילה זו וכל כיוצא בזה ומתייחד עמה בפני שני עדים ובעולה".

מדברי הרמב"ם עולה בבירור, שאמירה נחוצה בקידושי כסף ובקידושי ביאה, אך לא בקידושי שטר. כך עולה גם מדברי רש"י⁴:

"בכסף ובשטר – מפרש בברייתא בגמ' נותן לה כסף או שוה כסף ואומר לה הרי את מקודשת לי. שטר כותב לה על הנייר אע"פ שאינו שוה פרוטה הרי את מקודשת לי. ביאה בא עליה ואמר התקדשי לי בביאה זו".

בדיוק כמו הרמב"ם, רש"י מזכיר את האמירה בקידושי כסף ובקידושי ביאה אך לא מזכיר את האמירה בקידושי שטר. המאירי⁵ דגל אף הוא בעמדה זו שקידושי שטר אינם זקוקים לאמירה, והסביר זאת בכך שהאמירה מפורשת בגוף השטר. בעת נתינת מעות, אין לדעת האם מגמתם לקידושין או למטרה אחרת. אך בקידושי שטר, הכוונה ברורה לכל, ועל כן אין צורך באמירה נוספת.

אלא, שהמאירי עצמו מציין, שיש מן הגדולים הסבורים שגם קידושי שטר זקוקים לאמירה. ואמנם, ברש"י שעל הרי"ף⁶ הועתקו דברי רש"י שהבאנו לעיל בשינוי קל:

"שטר – שכותב לה על הנייר – אף על פי שאין בו שווה פרוטה – הרי את מקודשת לי, ונתן לה, ואומר כן".

על פי גירסה זו, מעבר לכתיבה שבשטר, יש צורך באמירה נוספת. כך עולה גם מפסקי התוספות על המסכת⁷ שם נכתב:

"המקדש אישה בשטר, שאמר לה בשעת נתינה הרי את מקודשת לי, אבל בסתם לא מהני אלא אם כן דיבר עימה על עסקי קידושין".

אם כן, גם התוספות סבורים שיש צורך באמירה בקידושי שטר.

4. קידושין, דף ב' עמוד א'.

5. קידושין, שם.

6. דף א' עמוד א' מדפי הרי"ף.

7. אות א'.

ג | אמירה ונתנה על ידי האישה

כך או כך, ברור שבקידושי כסף האמירה מהווה חלק מרכזי מהליך הקידושין. בפשטות, וכפי שמפורש בברייתא, מדובר על אמירה מצד הבעל. ואמנם, הברייתא שם מוסיפה ומציינת:

”אבל היא שנתנה, ואמרה היא הריני מקודשת לך, הריני מאורסת לך, הריני לך לאינתו - אינה מקודשת.”

הן הנתנה והן האמירה נדרשות להיעשות על ידי הבעל. הלכה זו כבר הוזכרה לעיל בקידושין⁸, כאשר ביקשה הגמרא להסביר מדוע יש צורך בשני מקורות לקידושי כסף: האחד מאמה עבריה, והשני מ”כי יקח איש אישה ובעלה”:

”ואי כתב רחמנא ויצאה חנם, הוה אמינא היכא דיהבה אייה לדידיה וקידשתו - הוה קידושי, כתב רחמנא כי יקח - ולא כי תקח.”

רש”י פירש שהאישה אמרה לבעל “התקדש לי בכסף זה”, ואילו התוספות פירשו שהאישה אמרה “מקודשת אני לך”. אך בין כך ובין כך, למדנו מעיקר ההלכה שהתהליך כולו מונע על ידי הבעל: הוא “הלוקח”, ועל כן הוא הנותן והוא האומר, ומעשה הקידושין כולו נשען על מעשיו ועל אמירתו.

והנה, הברייתא הנ”ל קבעה בפשטות ש”נתנה היא ואמרה היא” - אינה מקודשת. הגמרא מבקשת לברר ולחקור מה יהא הדין כאשר האישה ביצעה חלק מן התהליך - “נתן הוא ואמרה היא”. על פי הלישנא הראשונה בגמרא, אף כאן לא חלו קידושין כלל. ברם, על פי הלישנא השנייה, במצב כזה חלו הקידושין מספק. הראשונים שם התחבטו ונחלקו בשאלה מה יקרה כאשר נתנה היא ואמר הוא - האם אף בזה ללישנא בתרא הוי ספק קידושין, או שמא במצב שבו הנתנה, שהיא החלק היותר חשוב ומרכזי, בוצעה על ידי האישה, לא חלו קידושין כלל לכולי עלמא.

לדעת רש”י (וכן נראה גם מראשונים נוספים - ראה במאירי), השאלה העומדת ביסוד הדיון בסוגיה היא מה טיב הזיקה שבין נתנה ואמירה. על פי הלישנא הראשונה, האמירה היא חלק בלתי נפרד ממעשה הקידושין, ועל כן באמירת האישה לא חלו קידושין כלל, בעוד שעל פי הלישנא השנייה זהו גופא ספק הגמרא: עד כמה מהווה האמירה חלק ממעשה הקידושין.

ניתן להציע הבנה נוספת, ולפיה האמירה בוודאי איננה חלק ממעשה הקידושין, אלא “גילוי מילתא” בעלמא, ואף על פי כן חובה שגילוי דעת זה יעשה על ידי הבעל - ללישנא קמא בתורת ודאי, וללישנא בתרא בתורת ספק. הבנה זו קשורה לפרשנות הריטב”א בסוגיה. לדעתו, אם האישה תאמר לבעל “הריני מקודשת לך” והוא ישיב לה “הן” - הרי היא מקודשת בוודאי. כלומר, האמירה לא בהכרח מהווה חלק ממעשה הקידושין, ואם

8. דף ד' עמוד ב'.

דעתו של הבעל ברורה לנו, לאור הודאתו והסכמתו, די בכך.

המשנה למלך⁹ מוסיף ומסביר, שבקידושין רגילים די שהבעל יאמר "הרי את מקודשת לי", והאישה אינה צריכה להשיב, שכן אמירת הבעל היא אמירה בעלת משמעות, דאסור לה אכולי עלמא כהקדש. באמירות שכאלה, אם אין התנגדות מפורשת, הקידושין חלים. אך כאשר האישה היא הדוברת, ישנו צד לומר שאמירתה ריקה מתוכן, ואין באפשרותה לאסור את בעלה אכולי עלמא כהקדש, וממילא בלא אמירת הבעל, לא יחולו קידושין כלל ועיקר. ברם, אם הבעל הסכים, הקידושין חלו! נמצאנו למדים חידוש גדול, שישנו תרחיש אפשרי שבו האישה היא המקדשת עצמה לאיש, ואם הסכים לכך, הקידושין חלו. זו, ללא ספק, הבנה מחודשת ומרחיקת לכת ביסוד מעשה הקידושין. ראשונים רבים שללו הבנה זו, וכעין שכתב הר"ן¹⁰:

"התורה אמרה "כי יקח איש אשה" ולא כי תלקח אשה לאיש לא כל הימנה שתכניס עצמה לרשות הבעל ולכן אם אמרה היא הריני מקודשת לך אינה מקודשת אלא מכיון שהיא מסכמת לקדושי האיש היא מבטלת דעתה ורצונה ומשוי נפשה כדבר של הפקר והבעל מכניסה לרשותו הלכך אין אנו דנים בקדושין מצד האשה אלא מצד הבעל".

לסיכום, על פי פירושו של רש"י¹¹ ספק הלישנא בתרא הוא ספקא דדינא בשאלה עד כמה מהווה האמירה חלק בלתי נפרד ממעשה הקידושין. ברם, על פי פירוש הריטב"א ופרשנות המשנה למלך, ניתן לומר שספק הלישנא בתרא הוא ספק טכני בהבנת והערכת רצון הבעל והסכמתו, אך ברור לגמרא כי האמירה לא בהכרח נדרשת להישמע מפיו של הבעל.

ד | מסקנת הסוגיה, ודין ספק קידושין

מסקנת הסוגיה היא, שבנתן הוא ואמרה היא "ספיקא היא, וחיישינן מדרבנן". הרי"ף הביא את הדברים להלכה, וכתב שאם לאחר קידושין כאלה נתקדשה האישה לאדם נוסף, הרי שמדרבנן צריכה גט משניהם. לעומת הרי"ף, הרמב"ם¹² כתב בסתם ש"הרי זו מקודשת מספק", ולא הזכיר שמדובר על חומרה מדרבנן. יש שהסבירו, שלדעת הרמב"ם כל ספק דאורייתא לחומרה הוא מדרבנן, ועל כן דעתו שווה לדעת הרי"ף. ברם, הר"ן¹³ ייחס לכך חשיבות עקרונית יותר, וביקש לברר מה מעמדה של אישה בספק קידושין, והאם מדובר על חומרה מדאורייתא או מדרבנן.

בתוך דבריו, מציע הר"ן לדון בשאלה זו לאור כל דיני ספיקות, שבהם הולכים אחר

9. הלכות אישות, ג' ב'.

10. נדרים, דף ל' עמוד ב'; וראה עוד על כך בחזון אי"ש, אבן העזר סימן קמ"ח סעיף ה'.

11. וראה על כך גם בתוספות חולין דף ט"ז, ד"ה אמר ר' אלעזר.

12. הלכות אישות, ג' ב'.

13. דף א' עמוד ב' בדפי הרי"ף.

החזקה. ובכן, האישה בחזקת פנויה, ועל כן כל ספק קידושין לחומרה אינו אלא מדרבנן, שכן הוא נוגד את החזקה.

אלא, שלאור זאת מתקשה הר"ן בסוגיות נוספות בקידושין, כגון סוגיית "כלב רץ אחריה"¹⁴, שם למרות הספק אנו חוששים לקידושין מן התורה, וזאת חרף העובדה שהיא בחזקת פנויה. הר"ן אינו מיישב קושיה זו, ומותירה בצריך עיון. האבני מילואים¹⁵ מציע להבחין בין שני סוגים של ספק. לדבריו, הרי"ף והר"ן מקבלים את פירוש הריטב"א הנ"ל, ולדעתם הספק בסוגייתנו הוא ספק במציאות, בהערכת כוונת הבעל. בספיקות מעין אלה, אין לנו אלא חזקה, והיות שהאישה בחזקת פנויה, החומרה היא מדרבנן בלבד. ברם, בסוגיית כלב רץ אחריה, הספק הוא ספקא דדינא בנוגע לעצם מעשה הקידושין באופן זה, ושם אכן יש להחמיר מדאורייתא. ומדבריו עולה, שאילו היינו צועדים בגישת רש"י דלעיל, ומבינים שהספק בנתן הוא ואמרה היא הוא ספקא דדינא, בהבנת עצם מעשה הקידושין, הרי שגם כאן ראוי היה להחמיר מן התורה.

להלכה, העתיק השולחן ערוך¹⁶ את לשון הרמב"ם הסתומה, וכתב הוי "ספק קידושין". בפתחי תשובה שם הביא את ספק האחרונים להלכה האם מדובר על ספק מדרבנן או על ספק מדאורייתא. וציין לחידוש מעניין, שאם מדובר על ספק דאורייתא, הרי שמי שהתקדשה לשני גברים בזה אחר זה בדרך של "נתן הוא ואמרה היא" - הרי שבוודאי אינה מקודשת לשני, "דממה נפשך". אך אם מדובר על חומרה מדרבנן, בהחלט ייתכן שחכמים החמירו בכל מצב, ועל כן מחוייבת לקבל גט משניהם. כאמור, הפתחי תשובה מצטט שאלה זו בשם של כמה אחרונים, אך לא הכריע בדבר.

ה | נתינת טבעת על ידי האישה - הכרעת פוסקי דורנו

פוסקי דורנו, שנדרשו לבקשתן של הכלות להעניק טבעת לחתן, ביקשו לברר את השאלה לאור הסוגיה שבה עסקנו בדבר אמירת ונתינת האישה בתהליך הקידושין. אמנם, איננו עוסקים בכלות המבקשות לקדש את הבעל, ונתינת הטבעת מצד האישה לעולם באה לאחר שהבעל כבר נתן ואמר כדת משה וישראל. מאידך, העובדה שגם האישה מעורבת בהליך הקידושין בנתינה או באמירה, עלולה להיות כרוכה בבעייתיות הלכתית, בעיקר לאור התפיסה הרואה הן את הנתינה והן את האמירה כפעולות השמורות לבעל בלבד, אשר מניע את תהליך הקידושין כולו, וכפי שהסובר לעיל בהרחבה.

בראש מחנה המתנגדים לנתינת טבעת על ידי האישה עמד הגר"מ פיינשטיין זצ"ל. בשתי תשובות שונות¹⁷ הוא מבהיר, שקידושי רפורמים וקונסרבטיבים אינם חלים כלל

14. קידושין, דף ח' עמוד ב'.

15. סימן כ"ז ס"ק י"ח.

16. אבן העזר, כ"ז ח'.

17. שו"ת אגרות משה, אבן העזר ג' כ"ה; ד' י"ג.

ואינם מצריכים גט, וזאת משום שהאישה מעורבת בטקס, ונותנת טבעת לאיש וכביכול "מקדשת" אותו. הרב פיינשטיין מסביר, שאף שגם החתן מעניק את הטבעת לכלה, הרי שבתודעתם הקידושין הם "כפולים" ודורשים את הקידושין ההדדיים. היות שהדבר מהווה טעות גמורה, מסתבר שקידושין אלה בטעות יסודם מעיקרא, ואינם חלים.

ניכר בבירור מדברי הרב פיינשטיין, כי לא רק חשש הלכתי יש כאן, אלא גם השקפת עולם המבקשת לעקור את התפיסות המודרניות בדבר מוסד הנישואין. הוא מסביר, שלנוכח העובדה כי התורה ציוותה "כי יקח איש אשה", והעניקה את מלוא הסמכות לבעל, הרי שאותם חדשים מקרוב באו, המבקשים לשנות את דרך ההסתכלות על הקידושין, ולומר שהאישה מעורבת בתהליך לא פחות מהבעל, עוקרים את יסוד הקידושין כפי שראתה אותו תורתנו הקדושה.

הרב פיינשטיין מוסיף, שכדרך שאסרו חז"ל¹⁸ לרוחץ במים שאובים לאחר הטבילה, כדי שלא יאמרו שהמים השאובים מטהרים, כך אסור לנהוג במנהג זה שהאישה מעניקה טבעת לבעל, שלא יאמרו שהקידושין הם הדדיים, ונתינת האישה היא חלק ממעשה הקידושין.

אלא, שהרב פיינשטיין שם פותח גם פתח לקולא, וכך כתב:

"וכשנזדמן לרב אחד באיזו חתונה שמכריחין אותו והוא אנוס בפרנסתו לעשות הקידושין דוקא באופן שהכלה תתן ג"כ טבעת להחתן צריך להודיע אותם וגם להעדים כי רק נתינת החתן להכלה הם קניין הקידושין, ונתינת הכלה להחתן לא שייך להקידושין כלל אלא הוא רק מתנה בעלמא ואמירתה תהא בלשון שהם דברי נתינה לאהבה ולחבה אחרי שכבר הוא בעלה".

כמובן, פיתרון זה, הדורש להבהיר לכלל הצדדים כי אין משמעות הלכתית מעשית לנתינת האישה, מנטרל את החשש ההלכתי. ברם, אין הוא מבטל את עצם ההשקפה הפסולה על מוסד הנישואין, כפי שהסובר לעיל. ובכן, נראה יותר שהמדובר כאן על פיתרון לשעת הדחק לרב שלא יקפח את פרנסתו, אך לא בקולא מרווחת.

כיום ישנם רבנים הסומכים על עצתו של הרב פיינשטיין. המדיניות הרשמית בארגון "צוהר" היא, שאין מאפשרים לכלה להעניק את הטבעת לחתן מייד לאחר הקידושין, אלא אך ורק בתום הטקס, ולאחר שהרב מסדר הקידושין הכריז בפומבי "תם טקס הקידושין, וכעת הכלה מעוניינת להעניק טבעת לחתן ולומר לו פסוקי אהבה ואחווה".

ו | נתינת טבעת על ידי האישה - המנהג בצה"ל

לעניות דעתי, אין לסמוך על ההצעה הנ"ל, ובעיקר לא בצה"ל. כרבנים צבאיים עלינו להסביר בדרכי נועם ובמתק שפתיים אך בנחרצות רבה וללא פשרות כי זמן החופה, ומהלך החופה כולה, הוא זמן קדוש ומרומם, ואין לשנות או להוסיף עליו דבר. לא בכדי דווקא מעמד החופה הוא זה המתבצע מדורי דורות "כדת משה וישראל", והשמירה על המסורת ועל אופן סידור הקידושין המקובל מאבותינו ומרבותינו היא מנכסי צאן ברזל של עם ישראל ושל קדושת ישראל.

צבא ההגנה לישראל זכה וזוכה להיות שותף לתקומת מדינתנו, הודות למסורת ישראל שנשמרה בכל תפוצות הגולה במשך שנים. לכן, במסגרת הצבאית חשוב שבעתיים שלא לשנות ממסורת אבותינו, ובעיקר שכפי שהוסבר לעיל, שינוי זה אינו רק בגדר "חדש אסור מן התורה" אלא אף כרוך בספק ובפיקפוק הלכתי. משום כך, כאמור, חובה עלינו להאיר פנים אל החתן והכלה, אך בד בבד לשלול באופן גורף את נתינת הטבעת במהלך הטקס כולו, ואף לאחרי, וכל זאת כדי להעמיד הדת על תילה ולעמוד נאמנים למסורת ישראל ההלכתית וההשקפתית אודות תהליך הקידושין.

מתוך כך נזכה כי לחופה שפרש הקב"ה מעל ראשינו בהר סיני ובחר בנו מכל עם להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש" ולהנחיל לעולם את קדושת המשפחה היהודית היונקת את עוצמתה מתורת החיים ומגלה את שכינתו של הקב"ה בעולם דרך חיי המשפחה הקדושים והטהורים של עם ישראל, ומתוך בניית המקדש הפרטי נזכה לבניית המקדש הכללי "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו" ודרשו חז"ל, יום חתונתו זה מתן תורה ויום שמחת לבו זה בניין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן.

שער
החיים

